

УДК 316.423

Т. П. САВЕЛЬЄВА

“НОВІ СУСПІЛЬНІ РУХИ”: ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті подано основні парадигми суспільних рухів: колективної поведінки, мобілізації ресурсів, “нових суспільних рухів”; визначено їх характеристики, сутність поняття “суспільний рух” у межах різних парадигм. Здійснено спробу виокремлення найбільш ефективних теоретико-методологічних засад для аналізу “нових суспільних рухів”, розглянуто доцільність використання новітніх соціологічних концепцій як теоретичної основи дослідження “нових суспільних рухів”. Акцентовано увагу на парадигмі “нових суспільних рухів”, яка має пізнавальний потенціал для аналізу сучасних протестних рухів.

Ключові слова: соціальний рух, “нові суспільні рухи”, колективна поведінка, парадигма “нових суспільних рухів”.

Зміни, які є невід’ємною складовою глобалізованого суспільства, приводять до формування нових активних елементів, що одночасно є суб’єктами суспільних перетворень. До таких елементів можна зарахувати суспільні рухи, які через певні специфічні характеристики в межах змін на різних рівнях набувають рис “нових” суспільних рухів. Особливої актуальності проблематика нових суспільних рухів набуває останніми роками у зв’язку з поширенням у глобалізованому суспільстві протестних рухів, що вимагають для їх вивчення певних теоретико-методологічних засад.

Серед зарубіжних дослідників суспільних рухів можна виділити П. Бергера, Г. Блумера, Т. Гарра, М. Залда, Т. Тіллі, Н. Смелзера, М. Олсона, “нові рухи” розглядали Ю. Габермас, Е. Гідденс, А. Мелуччі, А. Турен, П. Штомпка та ін. З-поміж українських науковців зазначимо таких, як: В. Барабаш, М. Головатий, О. Здравосмілова, Л. Камінська, М. Кодін, В. Костюшев, Т. Павлова, Н. Скобеліна та ін.

Для подальших досліджень проблемного поля “нових суспільних рухів” (у контексті появи їх нових протестних форм) необхідною умовою є детальне вивчення теоретико-методологічних підходів до розуміння суспільних рухів загалом, що дасть змогу більш глибоко зрозуміти суть цього явища на сучасному етапі розвитку суспільства.

Мета статті – визначити теоретико-методологічні засади аналізу “нових суспільних рухів”. Для досягнення зазначеної мети необхідно проаналізувати теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів, розглянути основні характеристики парадигми “нових суспільних рухів” та визначитися щодо доцільності використання новітніх соціологічних концепцій для аналізу “нових суспільних рухів”.

Появу “нових суспільних рухів” зафіксовано у 70–80-х рр. ХХ ст. Цей факт був зумовлений структурними та економічними перетвореннями, через які відбулася криза традиційних політичних інститутів. З цього часу соціальні рухи стали предметом наукових досліджень, адже до того вчені акцентували свою увагу на аналізі інституалізованих форм політичного процесу, таких як: політична влада, політичні партії, вибори тощо.

Поняття “суспільні рухи” було введено в науковий обіг Лоренцом Фон Штайном у середині 40-х рр. ХІХ ст. для позначення прагнень пролетаріату до соціальної (а не тільки політичної) революції. Л. фон Штайн поєднав аналіз рухів з ідеєю соціальних реформ з ініціативи держави для того, щоб інтегрувати в політичну систему робочий рух, позбавивши його дестабілізуючого характеру [6].

Розглядаючи вітчизняні і зарубіжні дослідження різних аспектів суспільних рухів як у соціології, так і в інших суміжних галузях, можна помітити відсутність єдиного визначення цього поняття. Багатогранність цього явища, його динамічність і певна суб’єктивність науковців викликають складності при його дослідженні, що підтверджує висновок О. Здравомислової щодо великої прірви між підходами до вивчення соціальних рухів і неможливістю їх синтезу [3, с. 11].

Як зазначає Т. Павлова, вчені виокремлюють п’ять “концептуальних осей”, навколо яких будуються різні визначення рухів:

- колективна чи сумісна дія;
- направленість цілей чи вимог на зміни;
- неінституційний характер колективної дії;
- певний ступінь організованості;
- певний ступінь тимчасового наступництва [9, с. 118].

Серед найбільш поширених понять виокремлюють визначення суспільних рухів як типу колективної дії, що спрямований на зміни (Г. Блумер, О. Здравомислова, Д. Мак-Адам, С. Терроу, Ч. Тіллі, А. Турен, П. Штомпка). У визначенні П. Штомпки та Е. Гідденса підкреслено позаінституційний характер суспільних рухів. Так, Е. Гідденс тлумачить суспільні рухи як колективну спробу досягнення загальних інтересів і цілей у результаті колективних дій, що виходять за межі інституційної діяльності [2, с. 585]. Синтетичне визначення з акцентуванням уваги на мережній та протестній формах рухів подано в працях західних учених Д. делла Порта та М. Діані, під якими вони розуміють неформальні мережі, що базуються на цінностях і солідарності, які поділяються всіма й мобілізують своїх учасників із приводу конфліктних проблем через регулярне використання різних форм протесту [22].

Для виокремлення теоретико-методологічних підходів до розуміння “нових суспільних рухів” необхідно визначитися з парадигмальною схемою їх дослідження та їх основними характеристиками.

Достатньо розширену й цікаву схему парадигм соціальних рухів з погляду історичного розвитку соціологічних теорій соціальних рухів запропонувала Н. Скобеліна з урахуванням аналізу соціального середовища.

Вона пропонує виокремити три етапи розвитку соціології суспільних рухів: класичний (мікрорівневий) – відповідає парадигмі колективної поведінки; модерністський (макрорівневий) – відповідає парадигмі мобілізації ресурсів та постсучасний (інтегрований) – найбільше відповідає парадигмі нових колективних рухів. Актуальними для подальшого вивчення є п'ять підходів, які Н. Скобеліна виокремила в межах постсучасного етапу розвитку:

– реляційна соціологія (М. Емірбайєр, Е. Міше; розгляд емпіричної мережі як мережі смислових відносин, що засновується в дискурсі і є продуктом культури);

– теорія практичної раціональності (Дж. Елстер, Дж. Коулмен; основна увага звертається на той факт, що в своїх діях люди раціонально обирають ту стратегію поведінки, яка, на їх думку, буде найбільш ефективною для досягнення кінцевого результату, при цьому структурні та функціональні альтернативи соціальних систем детермінують раціональні зразки поведінки індивідів);

– соціальний конструктивізм (П. Бергер, Д. Бест, Д. Кітсьюз, Т. Лукман, А. Мосс та ін.; ключова ідея щодо конструювання світу не суб'єктивно у свідомості кожного індивіда, а спільно в процесі комунікації та соціальних практик; акцент на окремих аспектах діяльності учасників рухів, на різних формах символічних взаємодій, на процесі конструювання соціального контексту);

– неоінституційний підхід (Д. Марч, Д. Норт, М. Олсон, Т. Скокпол та ін.; суспільні рухи представлені як інституалізовані практики, що складаються з формальних та неформальних “правил гри”, згідно з якими діють учасники);

– активістсько-діяльнісний підхід (Е. Гідденс, А. Турен, Ю. Хабермас, П. Штомпка та ін.; увагу приділено взаємозв'язку діяльності активних суб'єктів та структури) [10, с. 32].

Для подальшого аналізу візьмемо за основу найбільш поширені в західній соціології підходи до вивчення соціальних рухів: парадигму колективної поведінки, мобілізації ресурсів та парадигму “нових суспільних рухів” [4].

Парадигма колективної поведінки поєднує декілька моделей суспільних рухів – теорію колективної поведінки, масового суспільства й відносної депривації (Г. Блумер, Т. Гарр, Дж. Девіс, У. Корнхаузер, С. Ліпсет, Р. Файєрабенд). Ця теорія домінувала в 60–70-ті рр. ХХ ст. Суспільні рухи в цей час ще не стали предметом самостійного вивчення, їх розглядали лише як одну з форм колективної поведінки. Серед загальних принципів, які характеризують цю теорію, можна вказати такі:

- суспільний рух – це один із типів колективної поведінки;
- колективна поведінка відрізняється від загальноприйнятої в суспільстві і являє собою антиінституційну поведінку груп і людей, яка є реакцією на соціальне напруження;
- колективна поведінка є спонтанною, неконтрольованою, відсутня чітко організована структура;
- у колективній поведінці виявляється ірраціональна, руйнівна та реактивна основа [3, с. 13].

Суспільний рух у межах цієї парадигми розуміють як складний вид колективної поведінки, що виникає спонтанно як непередбачувана й потенційно небезпечна для соціальної стабільності реакція маргінальних груп та особистостей на процес швидких соціальних змін, як реакція на проблемну ситуацію. У межах теорії відносної депривації це визначення дещо пом'якшується – соціальні рухи розглядають як поведінку людей, які усвідомили, що вони мають менше можливостей для задоволення своїх потреб, ніж інші члени суспільства, при цьому акцентують увагу на тому, що така поведінка може мати як деструктивні, так і конструктивні наслідки.

Парадигма колективної дії виникла в 70-ті рр. ХХ ст. До неї зазвичай зараховують теорію мобілізації ресурсів, теорію політичного процесу та теорію соціального вибору К. Ерроу. Серед представників цього підходу можна назвати К. Вільсона, М. Зальда, Дж. Мак-Карті, А. Обершола, Ч. Тіллі та ін.

Теоретики парадигми “мобілізації ресурсів” визначають рух достатньо широко. Так, наприклад, М. Зальд розглядає суспільний рух як набір поглядів і переконань групи людей, які вважають за краще змінити деякі елементи соціальної структури чи розподіл благ у суспільстві, або те й інше одночасно [24].

Американський дослідник Ч. Тіллі вважає, що суспільні рухи як засоби мобілізації групових ресурсів виникають тоді, коли люди не мають інституалізованих засобів для артикуляції та агрегування своїх інтересів, а також тоді, коли держава не має змоги виконати вимоги населення або посилює свої вимоги до нього. За Ч. Тіллі, колективна дія складається із сумісно діючих людей для досягнення загальних інтересів; мобілізація – це процес, за допомогою якого група отримує колективний контроль над ресурсами (робоча сила, товари, зброя, виборчі голоси та будь-яка кількість інших речей), що необхідні для дії; аналіз колективної дії складається з п'яти компонентів: вигоди, організації, мобілізації, можливості та колективної дії як такої [19, с. 25].

Сучасний дослідник О. Яницький зауважує, що мобілізація – це колективна дія, ініційована зазвичай соціально-політичним конфліктом. На сьогодні це, перш за все, конфлікт між громадянським суспільством (часто суспільними рухами) та державою, хоча природні, геополітичні та техногенні катастрофи також є факторами мобілізації [20, с. 3].

Отже, якщо перший підхід, який ми виокремили, зосереджений на вивченні причин виникнення рухів, ролі ідеології та внутрішніх норм, то

ця парадигма концентрує увагу на мобілізації й організації. Організація ідентифікується із цінностями-цілями того чи іншого суспільного руху, що сформовані тією чи іншою соціокультурною ситуацією.

До основних принципів теорії мобілізації ресурсів належать такі: раціональний характер суспільних рухів, в основі яких лежить відповідно раціональна дія, на відміну від стихійної поведінки; важливу роль відіграють ресурси рухів; інституційні та позаінституційні форми колективних дій не мають між собою принципової відмінності, між ними існує наступництво; суспільний рух являє собою конфліктний тип колективної дії; протест виникає, коли формуються економічні, політичні й організаційні можливості; головний ресурс руху – організація [3, с. 59–61].

Парадигма “нових суспільних рухів” (А. Турен, А. Мелуччі, П. Гунделах, Ю. Габермас, М. Кастельс, Р. Інгельхарт та ін.) належить до Європейської школи дослідження суспільних рухів, яка зосереджує увагу на макросоціальних процесах.

Особливості цієї парадигми зумовлені сутністю “нових суспільних рухів” і умовами їх появи. На відміну від попередніх парадигм, у межах цього підходу вчені звертають увагу на взаємозв’язок між типом суспільства й суспільними рухами. Тому можна стверджувати, що парадигма пов’язана із соціальними трансформаціями суспільства, його глобалізацією та переходом до якісно нового стану. Відповідно, “нові суспільні рухи” пов’язані з новими постматеріалістичними цінностями, новими аспектами соціальних конфліктів та набуттям нової ідентичності в умовах постіндустріального суспільства. Як зазначає Н. Смелзер, у дослідженні “нових суспільних рухів” “відправною точкою було визнання європейськими інтелектуалами і вченими-суспільствознавцями, що старі суспільні рухи – рух за об’єднання робітничого класу та революційні рухи, які розуміються в контексті марксистського світогляду, – були в основному вичерпані, так само як і марксистський аналіз суспільства” [13, с. 62].

Т. Павлова зазначає, що ці теорії відрізняє акцентування зв’язку між соціетальними (інституційними) змінами періоду модерну та постмодерну, виникненням нових соціальних та політичних структур, нових конфігурацій влади і новими формами колективної дії. Самі рухи розглядають з позиції соціального (структурного) конфлікту та історичності як відповідь на соціальні, політичні та культурні зміни. Дослідник також звертає увагу на основу ідентичності нових акторів – це не класовий, соціально-економічний чи професійний статус, як це було в індустріальну епоху, а загальні ідеали та цінності [9, с. 116].

Ю. Скокова, систематизуючи різні погляди щодо “нових суспільних рухів” виокремлює декілька їх ключових характеристик:

1. Практично відсутність економічних чи політичних цілей, натомість за мету ставиться пошук автономії, ідентичності та солідарності в межах різних інституційних структур постіндустріального суспільства.

2. Соціальною базою “нових суспільних рухів” є як “новий” середній клас, зайнятий у невиробничому секторі економіки, так і ті, хто перебуває на периферії класової системи (студенти, домогосподарки, пенсіонери).

3. Ці рухи значно рідше використовують традиційні політичні канали й механізми прийняття рішень – для них більшою мірою властива тактика громадянської непокороти та мобілізації громадської думки.

4. “Нові суспільні рухи” розмивають межі між поняттям індивідуального та колективного. Сфера публічного частіше за все перебуває під впливом індивідуальних потреб.

5. “Нові суспільні рухи” уникають жорстких організаційних форм. Тому можна говорити про їх децентралізованість та множинність організаційних форм [12, с. 138].

Описуючи нові форми колективної активності в сучасному суспільстві, Ф. Камінська додає такі характеристики: сучасні рухи продукуються множинними новими соціальними спільнотами; “нові суспільні рухи” відкидають формальні, бюрократичні способи організації, надаючи перевагу гнучкості з метою активного залучення нових членів до своїх лав, що сприяє утворенню нових типів колективної організації [4, с. 92].

Як зазначає О. Здравомислова, необхідно також урахувати ініціативний та неформальний характер цих суспільних рухів, які, в свою чергу, є більш або менш стабільною колективною ініціативною діяльністю конфліктного характеру, спрямованою на перетворення соціальної дійсності. Науковець звертає увагу на основні структурні компоненти рухів, серед яких: протестні дії, колективна ідентичність та організація [3, с. 509].

Для уточнення особливостей парадигми “нових суспільних рухів” необхідно розглянути окремі положення дослідників, що розмірковують у її межах.

Серед учених, які започаткували дослідження “нових суспільних рухів”, насамперед необхідно зазначити А. Турена, в концепції якого сформовано понятійний апарат парадигми. Він надає уточнення дефініції колективної дії або поведінки як таких конфліктних дій, що являють собою спробу реконструювати чи адаптувати слабкий елемент соціальної системи – цінність, норму, владні відносини чи суспільство загалом. Він вважає, що “суспільний рух – це одночасно культурно спрямована та соціально конфліктна дія деякого суспільного класу, що визначається позицією панування чи залежності в процесі присвоєння історичності, зокрема, тих культурних моделей інвестиції, знання, моралі, на які він самоорієнтований” [15, с. 89].

Важливим є зауваження А. Турена, на яке необхідно звернути увагу: “Суспільний рух не є відповіддю на суспільну ситуацію. Навпаки, ця остання є результатом конфлікту між суспільними рухами, що ведуть боротьбу за контроль над культурними моделями, історичністю. Суспільні рухи – це конфліктна дія, за допомогою якої культурні орієнтації, поле історичності трансформуються у форми суспільної організації” [15, с. 87–89]. Суспільні рухи, за А. Туреном, є діючими акторами суспільства. Узагальнюючи положення концепції А. Турена, Н. Скобеліна звертає

нюючи положення концепції А. Турена, Н. Скобеліна звертає увагу, що у вченого рух являє собою сукупність трьох складових: ідентичності (суспільний рух повинен визначити себе в конфлікті), опозиційності (боротьба з класовим супротивником, якого рух повинен бути спроможним визначити), тотальності (визначення актором поля конфлікту) [11].

Надалі теорію “нових суспільних рухів” розвивав А. Мелуччі, який розглядав сучасну колективну дію як результат складних процесів взаємодії, опосередкованих певними мережами групової ідентичності. Згідно з позицією вченого, суспільний рух являє собою “систему колективних дій, засновану на ідентичності, яка характеризується включеністю в соціальний конфлікт і спрямованістю на руйнування кордонів соціальної системи, в межах якої здійснюється дія [цит. за: 3, с. 119]. Якщо в А. Турена існує положення про існування центрального конфлікту постіндустріального суспільства, А. Мелуччі, навпаки, стверджує, що соціальні рухи являють собою прояв різноманітних конфліктів сучасного суспільства, які не можна звести до центрального. “Нові суспільні рухи” розглядають як мережеві структури, які не мають ієрархії та єдиного лідера. Сама мережа, як правило, слабо інституалізована і постійно змінюється, в ній одні організації з’являються, а інші зникають.

У теоріях Ю. Габермаса та Е. Гідденса прослідковується ідея об’єднання мікро- та макрорівня соціальної реальності. Представник Франкфуртської школи Ю. Габермас трактує соціальні рухи з точки зору комунікативної дії як вираження протесту “життєвого світу” проти колонізації “системою”. “Нові суспільні рухи” виникають завдяки самоорганізації громадянського суспільства, вони можуть захистити життєвий світ від експансії економіки та держави, яка спричиняє матеріалізацію й бюрократизацію людської комунікації. Вони мають заповнити той вакуум, що створюється в результаті відокремлення від життєвого світу так званих “експертних культур” (спеціалізованих форм культури, на відміну від культури повсякденності). В основі нової форми самоорганізації – різні суспільні асоціації та рухи, що формують суспільну думку й виробляють альтернативний стиль поведінки.

Також у своїх працях Ю. Габермас робить висновок, що на стан громадськості більш серйозно, ніж це здавалося раніше, впливають засоби масової інформації. Разом з тим, на його думку, посилюється плюралізм суспільних рухів, що передбачає широку панораму життєвих програм, що конкурують, боротьба за реалізацію яких проводиться чи має проводитись засобами раціонального дискурсу [17, с. 172].

Згідно з Е. Гідденсом, суспільні рухи являють собою “соціальні практики, що впорядковані в просторі та часі”, вони організуються соціальними акторами та постійно відтворюються ними. Учасники рухів є активними агентами, що діють усвідомлено, з певною метою і мають свої власні причини діяти так, а не інакше. За термінологією Е. Гідденса, учасники

суспільних рухів – це агенти, які соціалізуються в межах інституціональних практик і, набуваючи певного статусного ресурсу, своїми практичними діями впливають на структуру та діяльність об'єднань, на суспільство в цілому. Для вченого соціальні рухи стають джерелом формування нової реальності, носіями нових зразків життєдіяльності [1, с. 111–112].

П. Штомпка пов'язує поняття суспільного руху із соціальними змінами та протестною поведінкою, як і Е. Гідденс, він вбачає в суспільних рухах особливий різновид колективних дій, спрямований на здійснення соціальних змін, що розвиваються в межах неформальних, позаінституційних систем [18, с. 166].

У межах теорії мережевого суспільства здійснює свої розмірковування щодо соціальних рухів М. Кастельс. Серед головних висновків, які вчений наводить у своїх працях стосовно соціальних рухів, – визнання того, що, з одного боку, становлення й розвиток інформаційного суспільства – прогресивне явище, а з іншого – в міру того, як мережі долають фактори часу та відстані, люди все більше намагаються самовизначитися в просторі й відновити свою історичну пам'ять [21, с. 167]. Останнє є умовою розвитку тієї ідентичності, яка породжує розвинуті форми самосвідомості суб'єкта та сучасні суспільні рухи, що є проявами прогресу. Характерною рисою суспільних рухів в інформаційну епоху є те, що вони виникають поза інститутами громадянського суспільства. За своєю формою вони мережеві – центральне місце в їх функціонуванні посідає Інтернет, вони не мають ієрархії та лідерства, з максимально вільним входом і виходом [5].

При подальшому розгляді парадигми “нових суспільних рухів” необхідно зауважити, що науковці виокремлюють два підходи до їх дослідження – генетичний і принципівий. У межах генетичного підходу до “нових” зараховують практично всі рухи, які з'явилися з другої половини 1960-х рр., тобто вони є новими, оскільки з'явилися відносно нещодавно. Практично нічого не відрізняє “нові” від традиційних суспільних рухів. Рух, який досяг стадії зрілості, набув стабільної соціальної бази, ієрархічної структури лідерів, чіткої ідеології, вже не є “новим”. Згідно з принципівим підходом, “нові” рухи є власним ім'ям. Вони є ознакою формування нового суспільства, проявом нового типу соціального конфлікту. Отже, “нові” рухи з'являються в постіндустріальному (постмодерному) суспільстві [3, с. 115–116].

Тому, погоджуючись із висновками О. Здравомислової стосовно слідування більшості прихильників парадигми “нових соціальних рухів” принципівому підходу, звернімо увагу на те, що, по-перше, оскільки теоретичні репрезентації більшості сучасних учених зумовлені специфікою соціального середовища та характеристиками типу суспільства, яке є пріоритетним на цьому етапі розвитку (мережеве, інформаційне, постмодерне, ризику, мобільне); по-друге, оскільки з кінця ХХ ст. з'являються концепції суспільних рухів, які намагаються поєднати в собі, інтегрувати ідеї з різних парадигм або звернутися до нових аспектів (Р. Бенфорд та Д. Сноу –

концепт фреймінгу; Р. Айерман та Е. Джеміссон – когнітивний підхід; Д. делла Порта, М. Діані – зв'язок рухів із соціальним протестом та вплив Інтернету на протестну діяльність), розглядаючи сутність структур, процесів, елементів, притаманних сучасному суспільству, яке постійно ускладнює свою структуру, доцільним є таке:

1. В умовах прискорення ритму й динаміки соціальних процесів та нової якості суспільства, яка зумовлена глобалізацією, технічним розвитком, здійснювати аналіз “нових суспільних рухів” на міждисциплінарному рівні й розглядати сучасні інтегровані дослідження соціальних рухів у межах парадигми “нових суспільних рухів”.

2. При цьому увагу слід звернути на так звані парадигмальні повороти в соціології: лінгвістичний (П. Бурдьйо), ризикологічний (У. Бек), культурний (Дж. Александер), складності, мобільності, ресурсний (Дж. Уррі), поява яких зумовлена викликами сучасності [7, с. 117].

Так, у межах методологічних досліджень Дж. Александера запропоновано звернути увагу на поняття соціального перформансу, який є детермінантою протестного руху. На думку дослідника, основна боротьба в сучасному суспільстві проводиться не між багатими та бідними, капіталістами та пролетаріатом, а між символічними репрезентаціями (розповідями, образами) і в основному на майданчиках віртуальних соціальних мереж [14, с. 124].

Як методіку дослідження “нових суспільних рухів” можна використати теорію П. Бурдьйо. Важливими постають теорія соціального простору, поняття владного поля, капіталу, кооперації, конкуренції, конвертації капіталів, акторів поля політики.

Актуальними є методологічні розробки Дж. Уррі, який вважає, що для нашого часу є характерними невизначеність та турбулентність, які не тотожні хаосу. Поворот складності, згідно з роздумами науковця, передбачає, що “теорія хаосу, нелінійності та складності розглядаються як єдина парадигма” [цит. за: 8, с. 112].

Дослідник зазначає, що “спільною для всіх раціональностей складного соціуму є іманентність “ефекту метелика”, який полягає в тому, що навіть малозначущі дії в умовах складного соціуму здатні викликати лавиноподібні наслідки, які виявляються нелінійно в часі та просторі. Під впливом цього ефекту навіть явно стабільні режими можуть опинитися в колапсі. Прикладом цього можуть бути події як в Північній Африці, так і в Україні” [цит. за: 7, с. 115].

Поворот мобільності в Дж. Уррі визначено як “новий тип мислення”, що виходить із того, що абсолютно всі соціальні утворення схильні до багатьох форм фактичного та потенційного руху. Завдяки зв'язку аналізу різних форм подорожей, транспорту й комунікацій зі складними засобами здійснення та організації економічного й соціального життя в контексті часу та різних просторів у теорії Дж. Уррі надається значення активності, змінам, комунікації в житті людей, ролі інфраструктури в соціальному житті. Мобільності звільняють індивіда, надаючи нові можливості житте-

вих виборів, від структур класу, сім'ї, віку, кар'єри. Мобільності також створюють експресивні тіла, що мають колективний габітус, що прагне до емоцій, насолод, розваг, новизни, нових місць і людей. Усе це можна враховувати при дослідженні суспільних рухів [16].

Ресурсний поворот Дж. Уррі розглядає з позиції кліматичних та інших змін природи, які призводять до зміни відносин людини і навколишнього середовища. Доречним у межах цього повороту є аналіз “нових суспільних рухів” екологічної спрямованості.

Вищевказаними концепціями не обмежується визначення методологічних засад для дослідження “нових суспільних рухів”. Сучасний стан теорії соціальних рухів не є достатньо чітким і, як соціологічна наука загалом, для дослідження певних проблем передбачає інтеграцію різних теорій.

Оскільки вивчення “нових суспільних рухів” пов'язано з розвитком постіндустріального суспільства і являє собою, перш за все, аналіз сучасного суспільства, для обґрунтування та характеристики обраної проблематики ми можемо використовувати ті сучасні концепції, які є найбільш прийнятними для аналізу тих чи інших аспектів суспільних рухів, у тому числі використовуючи теоретичні надбання в межах “парадигмальних поворотів”.

Учені неодноразово зазначали й продовжують акцентувати увагу на тому моменті, що трансформаційні процеси сучасного суспільства вимагають застосування нестандартної (некласичної) методології. Ураховуючи, що парадигма “нових суспільних рухів” безпосередньо передбачає аналіз тих рухів, які виникли останніми роками, тобто за фактом є “новими”, основна думка теоретиків пов'язана з “новими” проблемами суспільства, що викликані його специфічним станом і якісними характеристиками, доцільним є здійснення дослідження “нових суспільних рухів” згідно з вищевказаною парадигмою. У межах цієї парадигми пріоритетним є застосування активістсько-діяльнісного підходу (А. Турен, Е. Гідденс, П. Штомпка та ін.), який дає змогу враховувати взаємозв'язок діяльності суб'єктів і структури та розглядає соціальні зміни як соціально-історичний процес, що дасть змогу всебічно аналізувати суспільні рухи. Аналіз положень такого підходу щодо сучасних реалій дає можливість розширити його пізнавальний потенціал для використання в дослідженні “нових суспільних рухів”, оскільки вони являють собою колективну дію, яка має певний смисл і потребує його виявлення в межах динамічного соціуму.

Висновки. Особливості соціальних рухів останніх років викликають необхідність використовувати як ефективну наукову стратегію не тільки напрацьований методологічний матеріал уже відомих парадигм дослідження суспільних рухів (насамперед парадигми “нових суспільних рухів”), а й новітні теорії, їх окремі положення та комплементацію теорій з урахуванням складності сучасного соціуму й неможливості його опису за допомогою загальновідомих традиційних категорій.

Список використаної літератури

1. Гидденс Э. Модерн и самоидентичность / Э. Гидденс // Современная теоретическая социология : реф. сб. / РАН. ИНИОН. Лаб. социол. ; отв. ред. Ю. А. Кимелев ; ред.-сост. Н. Л. Полякова. – Москва : ИНИОН, 1995. – С. 95–113.
2. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. – Москва : Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
3. Здравомыслова Е. А. Парадигмы западной социологии общественных движений / Е. А. Здравомыслова. – Санкт-Петербург : Наука, 1993. – 172 с.
4. Камінська Л. Ф. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів / Л. Ф. Камінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. – 2010. – № 1–2. – С. 91–93.
5. Кастельс М. Наша жизнь – гибриды виртуального и физического пространства [Электронный ресурс] / М. Кастельс. – Режим доступа: <http://ria.ru/interview/20120622/679289114.html#ixzz3wIezy2fg>.
6. Кочеткова Л. Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна / Л. Н. Кочеткова // Философия и общество. – 2008. – № 3 (51). – С. 69–79.
7. Кравченко С. А. Стрела времени: Современные вызовы социологическому знанию / С. А. Кравченко // Социологическая наука и социальная практика. – 2014. – № 1 (5). – С. 110–124.
8. Кравченко С. А. Сложный социум: востребованность поворотов в социологии / С. А. Кравченко // Социс. – 2012. – № 5. – С. 19–28.
9. Павлова Т. В. Социальные движения как фактор трансформации институциональной среды: проблемы теории / Т. В. Павлова // Полис. – 2008. – № 5. – С. 113–124.
10. Скобелина Н. А. Институционализация общественных движений в российском обществе конца XX – начала XXI веков (социологический анализ) : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / Н. А. Скобелина. – Волгоград, 2014. – 393 с.
11. Скобелина Н. А. Современные общественные организации и движения: общее и особенное [Электронный ресурс] / Н. А. Скобелина. – Режим доступа: <http://politika-vstu.narod.ru/organisation.html>.
12. Скокова Ю. А. Социология общественных движений: возможности и ограничения основных теоретических концепций / Ю. А. Скокова // Социс. – 2014. – № 3. – С. 132–140.
13. Смелзер Н. Дж. Проблемы соціології: Георг-Зімелівські лекції / Н. Смелзер. ; пер. з англ. В. Дмитрук, авт. передм. Наталія Черниш. – Львів, 2003. – 128 с.
14. Титков А. С. Культурсоциология против фараона: “перформативная революция” в Египте / А. С. Титков // Социологическое обозрение. – 2012. – Т. 11. – № 2. – С. 122–130.
15. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / А. Турен. – Москва : Научный мир, 1998. – 204 с.
16. Урри Д. Мобильности / Д. Урри. – Москва : Праксис, 2012. – 576 с.
17. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – Москва : Наука, 1992. – 324 с.
18. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – Москва, 1997. – 223 с.
19. Шульц Э. Э. Теория социальных движений: проблемы теории и практики / Э. Э. Шульц // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2014. – № 4. – С. 23–30.
20. Яницкий О. М. Массовая мобилизация: проблемы теории / О. М. Яницкий // Социс. – 2006. – № 12. – С. 3–12.
21. Castells M. The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. – Cambridge, MA ; Oxford, UK : Blackwell, 1997. – Vol. II. – 584 p.

22. Porta D. della. Social movements: an introduction / Donatella della Porta, Mario Diani. – Malden : Blackwell Publishing, 2006. – 212 p.
23. Urry J. Climate Change and Society / J. Urry. – Cambridge : Polity Press, 2011. – 217 p.
24. Zald M. N. Social Movements in an Organizational Society: Collected Essays / M. N. Zald, J. D. McCarthy. – New Brunswick ; New Jersey, 1987. – 435 p.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2015.

Савельева Т. П. “Новые общественные движения”: определение методологических оснований исследования

В статье представлены основные парадигмы общественных движений: коллективного поведения, мобилизации ресурсов, “новых общественных движений”, определены их характеристики, сущность понятия “общественное движение” в рамках различных парадигм. Осуществлена попытка выделить наиболее эффективные теоретико-методологические основы для анализа “новых общественных движений”, рассмотрена целесообразность использования новейших социологических концепций в качестве теоретического основания в исследовании “новых общественных движений”. Акцентируется внимание на парадигме “новых общественных движений”, которая имеет познавательный потенциал для анализа современных протестных движений.

Ключевые слова: социальное движение, “новые общественные движения”, коллективное поведение, парадигма “новых общественных движений”.

Savelyeva T. “New Social Movements”: the Definition of Methodological Bases of Research

Relevance of the study of new social movements associated with active protest movements spread of in a globalized society. For their study requires certain theoretical and methodological bases.

Among the foreign researchers who studied social movements can be called H. Blumer, T. Harr, M. Zald, T. Tilley, N. Smelser, P. Berger, M. Olson, and “new movements” – A. Touraine, A. Meluchchi, P. Sztompka, E. Giddens, U. Habermas and others. The next domestic researchers studied social movements: V. Kostyushev, T. Pavlov, N. Skobyelina, M. Holovaty, V. Barabash, E. Zdravomyslova, L. Kaminska, M. Kodin and others.

The aim of this article is to identify the most effective theoretical and methodological bases of analysis of the “new social movements”. It is proposed to analyze theoretical approaches to the study of social movements, the basic characteristics of the New paradigm of social movements as the basic foundation for the study of “new” social movements and decide on the appropriateness of the use new sociological concepts to analyze the “new” social movements for achieve this goal.

Definition of social movements as a type of collective action aimed at changing single out among the most common concepts. The article analyzes the approaches that are the most common in Western sociology to the study of social movements: paradigm of collective behavior, resource mobilization and new social movement paradigm.

Social movement is considered as a complex form of collective behavior, it occurs spontaneously as unpredictable and potentially dangerous for social stability reaction marginalized groups and individuals in the process of rapid social change, in response to a problematic situation within the paradigm of collective behavior.

The basic principles of resource mobilization theory include: rational social movements that are based on rational action; resources movements; institutional and non-institutional forms of collective action have not a fundamental difference between, there is succession between them; social movement is the conflicting type of collective action; protest arises when forming economic, political and organizational capabilities; main resource movement – organization.

Features of the paradigm of New social movements are caused by essence “new” social movements and the circumstances in which they appeared. Within this approach, scientists point to correlation between the type of society and social movements. We can therefore say that the paradigm associated with the social transformations of society, the globalization of society, its transition to a new state.

Within the paradigm of New social movements theoretical representation of most modern scholars are caused by the specific characteristics of the social environment and the type of society, which is a priority at the current stage of development (networking, informational, postmodern, risk, mobile). From the end of the twentieth century, there are concepts of social movements that try to combine, integrate ideas from different paradigms or turned to new aspects.

That is why further research a new type of social movements is appropriate: to analyze the “new” social movements by an interdisciplinary process and to examine integrated studies contemporary social movements within the new paradigm of social movements in conditions of accelerating the rhythm and dynamics of social processes and new quality of society, caused globalization, technological development; attention should be paid to the so-called paradigm turns in sociology: linguistic (P. Bourdieu) risks (U. Beck), cultural (J. Alexander), complexity, mobility, resource (J. Urri), they appeared through the challenges of our time.

Key words: *social movement, the “new social movements”, collective behavior, the paradigm of “new social movements”.*